

Kritisk teori er feil medisin

Adam Njå
adam_hjem@hotmail.com

Om vi innen samfunnspsykologi, faget som helhet og kulturen for øvrig skal gjenfinne våre røtter og det helhetlige menneske, må vi dyrke vår historie og kulturarv.

Adam Njå (Foto: privat)

I Psykologtidsskriftets marsutgave kritiserte Helén Ingrid Andreassen (2024) spesialiseringen i samfunns- og allmennpsykologi for å mangle kontekst, sammenheng og et kritisk blikk. Simen Marenius Ekelund (2024) fulgte siden opp denne kritikken og utdypet at spesialiseringsløpet mangler dybde og forståelse for historie og sentrale teoretiske tilnærminger.

Han hevder denne mangelen kan kureres ved hjelp av kritisk teori og sekstiåttenes ledestjerne Herbert Marcuse, sammen med andre tenkere fra Frankfurtskolen. Ekelund utdyper at essensen i kritisk teori er «hvordan vårt kapitalistiske og materialistiske samfunn ikke dekker, og ofte fordreier, våre menneskelige behov. Det som gjør oss til mennesker – vår selvopplevelse, våre relasjoner, vår ubevisste dynamikk – utnyttes til fordel for markedskrefter.»

Derfor burde vi ifølge ham integrere kritisk teori i spesialiseringen, og slik oppnå en større teoretisk sammenheng i kursrekken. Dette er jeg sterkt uenig i, og mener vi heller burde dyrke vår historie og kulturarv enn noen avdøde raddiser.

Sjelens mekanikere

Som tverrfaglig student innen både psykologi og filosofi er jeg blant de første til å kjenne lengselen etter noe mer i vårt fag. Spesialiseringen har jeg naturligvis ikke deltatt på, men om dens tilstand speiler grunnutdanningen, kan jeg forestille meg at den er begredelig. Jeg kan derfor kjenne meg sterkt igjen i Ekelunds beskrivelser av fagets historieløshet og mangler.

Dette blir spesielt tydelig om vi kontrasterer dagens psykologer med åndsmennesker som Harald Schjelderup og de øvrige grunnleggerne av vårt fag. I motsetning til dem er dagens psykologer nærmest fullstendig blottet for kunnskap om etikk, politisk teori, vitenskapsteori, idéhistorie, teologi, ulike visdomstradisjoner og kulturhistorie.

I fravær av noen slik bredere dannelse om menneskets historie og åndsliv er de blitt spesialister i statistikk, diagnoser og skjemaer, for å slik kunne fylle en standardisert rolle som sjelens mekanikere.

Denne trenden ble forutsett av sosiologen Max Weber, som allerede ved starten av nittenhundretallet predikerte vår moderne eksistens i rasjonaliserte jernbur. Dette mente han ville følge av opplysningens vekt på effektivisering og predikerbarhet, noe som igjen ville erodere tradisjonelle fellesskap, verdier, frihet og eksistensens mystikk.

Således kan psykologene i seg selv betraktes som del av denne rasjonaliseringen, hvori de søker å teknisk fjerne de menneskelige symptomene på fangenskap. Dermed kan en særlig si om psykologene slik Weber spådde for det moderne mennesket: «specialists without spirit, sensualists without heart; this nullity imagines that it has attained a level of civilization never before achieved» (Weber, 2005, s. 124).

Kritisk teori er feil medisin

Innen jernburets interne logikk er psykologene vår moderne sjels portvoktere og veivisere til frelse. Utenfor, derimot, finner vi i våre vestlige tradisjoner og i andre kulturer et rikt åndsliv som er så godt som fremmed for de moderne kjennere av sjelen. Dette er på mange måter ikke et feilsteg i psykologien, men en iboende del av fagets positivistiske og historieløse ideologi. Dermed neglisjeres arven etter Platon og Aristoteles, kirkefedrene, Konfucius, Buddha, de russiske litterære mesterne, og alle de andre skattene som finnes i vår tradisjon.

Det er imidlertid aldeles ikke åpenbart for meg hvordan gjenopplivning av sekstiåttenes avdøde marxistiske profeter skal tjene noe godt. Jeg tror tvert om at kritisk teori kun vil bevirke en videre oppløsning av vår tradisjon og historie, heller enn å tjene som en salve for det moderne menneskets sjel.

Dette er fordi kritisk teori iboende sett er en dekonstruerende praksis, som søker å avsløre usynlige strukturer av undertrykkelse og fremme aktivistisk opprør mot disse. Den er slik tro mot sine

marxistiske røtter, idet dens aktive formål er å avsløre de strukturer som står i veien for utviklingen av et utopisk og klasseløst samfunn. Med det er den en mistenksom og tidvis grensekonspiratorisk praksis, som intensjonelt forsøker å undergrave vår kulturarv for å slik realisere sin ideologi. Kritisk teori mot historieløshet blir dermed som alkohol mot alkoholisme.

En konservativ kritikk

Kritisk teori kan naturligvis som alkohol vekke sinnet fra sine sedvanlige mønstre, og slik gjøre oss bevisst over begrensninger med liberalismen. Imidlertid vil selv den mest edrue sjel havne i grøfta om de drikker for mye, helt til alt er skjulte strukturer av undertrykkelse og konspirasjon.

Vi kan derfor lese Frankfurtskolen og akseptere deres diagnostikk, uten å også akseptere deres kulturradikale og marxistiske konklusjoner. Til det er det fullt mulig å finne andre kritikere av liberalismen enn Frankfurtskolen.

Eksempelvis representerer forfattere som Edmund Burke med sitt ikoniske verk *Reflections on the revolution in france* (1790), eller den nylig avdøde sir Roger Scruton, en rik konservativ kritikk.

Denne vil i korte trekk hevde at forsøk på sosialt ingeniørskap, revolusjon og fremgang som regel ender med å ødelegge mer enn de skaper. Revolusjonen spiser sine barn, slik dagens ungdommer nå lider i en kultur uten verdier.

Systematisk forfall

Årsaken til dette vil konservative hevde er fordi mennesket i strid med liberalismens idealer er en dypt irrasjonell og feilbarlig skapning. Vi er dyr av begjær, uvitenhet, vane og smålige politiske spill, som kun ved den største anstrengelse kan bli siviliserte. Mellom oss og vår irrasjonelle kjerne ligger så kun en tynn hinne av våre overførte tradisjoner, relasjoner av kjærlighet og institusjoner for dannelselse. Derfor har revolusjoner en lei tendens til å frigjøre våre verste sider.

Ser vi så på arven etter samfunnets sekularisering, kulturelle liberalisering, sekstiåttene og velferdsstaten, så ser vi den vestlige sivilisasjon i systematisk forfall. Vi har nå snart brutt ned alle verdihierarkier for dannelselse, alle forpliktelser til ens familie og lokalsamfunn, mens staten gjør folk stadig mer infantilisererte og markedet gjør oss konsumavhengige.

I vakuumet av idealer å strebe mot synker kulturen kun lavere, og folk blir stadig mer isolerte. For å kompensere for denne tomheten fyller folk seg med søppelmat, meningsløs underholdning, videosnutter og fåfengte kamper om status.

Tradisjonell visdom og det gode liv

Vi har brutalisert våre gamle fellesskap, verdier og vårt åndsliv. Tilbake står kun en ensom, frigjort, overmedisinert og slavisk forbruker, som ikke lenger kan forestille seg noe høyere å leve for. Kuren er ikke å dyrke noen gamle raddiser.

Vi burde heller vende blikket mot de holistiske teorier om mennesket og samfunn som finnes i rikt monn i vår tradisjon. Disse er i motsetning til kritisk teori og andre liberale forsøk på sosialt ingeniørskap ikke abstrakt teori formet i radikale avkroker av universitetet.

De er evige organiske sannheter formet av tusenvis av generasjoner med menneskelig liv og praksis. Slik rommer de en overført erfaring fra alle våre forfedres prøving og feiling, hvor de har

forsøkt å overføre sin beste visdom til sine barn. Så dyp og kompleks er denne visdommen at dens nyanser overgår enkeltindividets fatteevne, og som vi kun med den største hybris kan vende oss imot.

Om vi innen samfunnspsykologi, faget som helhet og kulturen for øvrig skal gjenfinne våre røtter og det helhetlige menneske, må vi sjokkerende nok studere vår historie. Vi burde derfor lese Staten av Platon, studere våre tradisjoner for dannelse, gjøre oss kjent med vår kulturhistorie, gjenopprette våre ødelagte fellesskap og generelt yte motstand mot den pågående oppløsningen av vår kultur.

Ut av dette kan vi gjenopprette en kultur av skjønnhet, omsorg og dyrkelse av dyd og fellesskap, heller enn å forbli i klørne på tørre byråkrater, kyniske markedskrefter og en nihilistisk kultur.

Merknad. Ingen oppgitte interessekonflikter

Referanser

- Andreassen, H. I. (2024). Spesialiseringen i samfunnspsykologi trenger omlegging. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 61(3), 188–199. <https://psykologtidsskriftet.no/meninger-debatt/2024/02/spesialiseringen-i-samfunnspsykologi-trenger-omlegging>
- Ekelund, S. M. (2024). Teoritorste samfunns- og allmennpsykologer. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 61(9), 612–613. <https://psykologtidsskriftet.no/debatt/2024/08/teoritorste-samfunns-og-allmennpsykologer>